

TREBALL FINAL DE GRAU EN ANTROPOLOGIA SOCIAL I CULTURAL
UNIVERSITAT DE BARCELONA

DE RAMADERS A TREBALLADORS DEL TURISME

Una mirada etnogràfica als canvis en un poble del Pirineu

Josep Miquel Lacasta Lardiés

jmiquellacasta@gmail.com

Tutora: Fabiola Mancinelli

Curs 19-20 Juny 2020

ÍNDIX

Resum	2
Introducció	3
Transició i simultaneïtat dels canvis socials	3
Metodologia. Treball de camp	5
El territori. Context i localització	7
El parc Nacional d'Ordesa i Mont Perdut	7
Un poble de pastors	10
Els primers turistes. Muntanyencs, naturalistes, caçadors i pescadors	10
Els grans canvis	12
L'economia del turisme. Noves ocupacions	14
Nous habitants	15
La relació amb la muntanya. De ramaders a guies turístics	16
El turisme de masses	18
Urbanisme i habitatge	19
Estructura urbana	20
Consideracions finals	22
Bibliografia	24

Resum

A partir del treball etnogràfic realitzat en la població de Torla, en el centre del Pirineu aragonès, en aquest article ens aproximem als canvis produïts durant les últimes dècades en aquest context, que ha transitat de les economies agropastorals al turisme. S'analitzen els efectes del turisme en aquesta transició per a veure com els habitants de la localitat han anat adaptant les seves estratègies de supervivència i relació amb el territori per a continuar en un entorn que s'ha especialitzat en conservar la natura i s'ha orientat a turistes i visitants per a un ús lúdic, per a l'oci i l'aventura. S'entenen els canvis socials com un procés que deriva en la producció cultural de noves realitats. La simultaneïtat de les transformacions es visualitza en com elements del passat i del present es reconstrueixen per a conformar una cultura que és alhora local i global. El paisatge es configura com la mercaderia a comercialitzar en un context que ofereix un paratge rural, natural i que converteix a la localitat en un lloc per a la contemplació i el descans. El paisatge es converteix en un producte cultural que locals i visitants produeixen a partir de les seves pràctiques i de les noves relacions que estableixen amb el territori.

Paraules clau:

Paisatge, turisme, transició, simultaneïtat, producció cultural, Pirineu.

Abstract

Drawing on ethnographic fieldwork in the village of Torla, in the Aragonese Pyrenees, this article focuses on the socioeconomic transformations happening in this village in the last decades, from an agropastoral economy to tourism services. The research analyses the role played by tourism in this transition, focusing on local residents' strategies to survive in an environment that is now oriented to the conservation of nature and touristic and leisure uses. The article considers social changes as a process resulting from the cultural production of new realities. The simultaneity of the transformations is considered as elements of the past and the present are reshaped to conform a culture that is simultaneously local and global. The landscape becomes a commodity fashioning an idyllic and rural place as the ideal place for contemplation and rest. The landscape becomes a cultural product that residents and visitors produce through their practices and the new relations they establish with the territory.

Keywords:

Landscape, tourism, transition, simultaneity, cultural production, Pyrenees.

Introducció

Durant la segona meitat del XX, al poble de Torla, així com a totes les poblacions del Pirineu, s'han produït uns grans canvis ecològics, econòmics i socials. Aquestes transformacions tenen diverses causes, però potser el més significatiu ha estat la transformació de les estructures econòmiques. D'una economia agrícola i ramadera, basada en la producció local per l'autoconsum i la casa com unitat bàsica de producció i estructura social; s'ha passat a una nova economia dominant, basada en el sector terciari dels serveis, molt centrada en el turisme com a eix econòmic del poble. Aquests canvis econòmics van associats a les transformacions socials, culturals, polítiques que configuren el present i el futur dels pobles de muntanya al Pirineu.

En aquesta recerca pretenc aproximar-me al coneixement dels canvis que es produeixen en l'espai cultural pirenaic, per analitzar el rol del turisme en aquesta transformació, a partir del treball etnogràfic, tenint com espai de referència el poble de Torla. Partiré de la hipòtesi que els habitants locals han modificat les seves relacions amb el territori i les seves concepcions sobre l'ús dels espais naturals per adaptar-se als nous contextos imposats per una economia dels serveis orientada als visitants urbans del territori; que l'activitat turística, avui, determina i condiciona les decisions i accions dels habitants locals i les seves institucions. Així i tot, alguns aspectes comunitaris tradicionals són encara presents en les pràctiques socials.

L'objectiu és analitzar les estratègies d'adaptació que operen en els habitants de la localitat per adaptar-se i donar respostes a aquestes transformacions.

L'elecció de Torla pel treball de camp ve condicionada perquè és el poble de naixement de la meua mare. Tinc relacions familiars i de coneixement amb molt veïns del poble i això em facilita l'accés al camp.

També cal dir que Torla és un poble que per la seva localització geogràfica, la seva història i la proximitat al parc nacional d'Ordesa té uns elements de singularitat que el fan un lloc idoni per analitzar alguns dels canvis socioculturals de la nostra època. És una mostra, un exemple de dinàmiques de canvi que són comunes a tot l'espai pirenaic.

Transició i simultaneïtat dels canvis socials

Un punt de partida inicial per analitzar els canvis en la societat muntanyesa van ser les teories de l'antropologia econòmica de Maurice Godelier. Aquest autor encunya el concepte de període de transició per estudiar els canvis socials i el defineix com aquells moments que la societat troba dificultats per reproduir-se, pel que fa a les seves estructures econòmiques, socials, culturals (Godelier, 1991).

Período de transición: *una fase particular de la evolución de una sociedad, la fase en la que ésta encuentra cada vez más dificultades, internas o externas, para reproducir las relaciones económicas y sociales sobre las que reposa y que le dan una lógica de funcionamiento y de evolución específica y en la que, al mismo tiempo, aparecen nuevas relaciones económicas y sociales que van, con mayor o menor rapidez, con mayor o menor violencia, a generalizarse y convertirse en las condiciones de funcionamiento de una nueva sociedad (Godelier, 1991).*

Posteriorment diversos autors han analitzat el canvi social emfatitzant el contacte cultural i els processos de colonització del rural per l'urbà com a motors dels canvis (Vaccaro, 2006:64); dos fets clarament observables en el context que ens ocupa. Les formes d'estar en l'àmbit rural es veuen modificades per un accés a la comunicació, a la informació, per aspectes de la vida urbana que arriben als espais rurals. Aquesta confluència es fa present en el moment que les estructures econòmiques i de serveis que es van implementant tenen com a principal objectiu satisfer la demanda dels visitants, turistes, excursionistes que es converteixen en els clients urbans de les muntanyes. Però

las transformaciones no son percibidas como imposiciones externas que resultan de una homogeneización cultural inevitable. En lugar de una pérdida de diversidad, el pensamiento post estructural asume que esa hiper conectividad asociada con la globalización es percibida, por el contrario, como una reconstrucción social que utiliza elementos viejos y nuevos de acuerdo con parámetros locales cultural e históricamente contextualizados (Vaccaro, 2006:64).

El canvi social no l'entendrem com un objectiu preestablert, una fita per assolir, sinó com un procés de producció en un context específic que derivarà en la construcció de noves realitats, una producció cultural (Del Marmol, 2012).

La simultaneïtat serà un concepte per analitzar aquest procés de canvis. Vaccaro defineix la simultaneïtat com "la convivència articulada d'elements de períodes històrics i socials teòricament diferents", considera que pot ser més adequat que el de transició de Godelier en aquest medi natural on perviuen formes econòmiques tradicionals amb altres reconfigurades per la modernitat. "Assumir la simultaneïtat, qüestiona homogeneïtats territorials i culturals" (Vaccaro, 2006:69). "Per entendre el paisatge contemporani cal analitzar els processos d'apropiació del territori i al mateix temps identificar els elements, instàncies de supervivència del passat" (Vaccaro, 2006:70).

És la lenta elaboració de pràctiques socials que acaba donant sentit i contingut a uns espais concrets. El paisatge, definit per Crumley com "la manifestació material de la relació entre humans i entorn" introdueix l'espai geogràfic en l'anàlisi antropològic (citada per Beltran i Vaccaro, 2014:9). Parlar de paisatge és referir-se a la gent i al territori, suposa explicar, al mateix temps, l'espai físic i l'empremta inscrita per la vida social (Beltran-Vaccaro, 2014:10).

També haig de considerar alguns aspectes sobre el turisme com a "fet social total", en el sentit que li dona Marcel Mauss (1924), es a dir un fenomen que

abasta el conjunt de les relacions socials presents en una societat. El turisme tal com ho analitza Valene Smith en *Anfitriones y invitados* (1989) (citada per Palou, Mancinelli, 2016) transforma costums, rituals i paisatges i produeix noves expressions i significats. No podem analitzar el turisme com un factor extern que condiciona, influeix en les tradicions i expressions culturals, l'activitat econòmica o el territori. El turisme ha deixat de considerar-se com un agent extern, per convertir-se en una part important de l'economia, la governança, l'urbanisme i l'ordre social i moral en les societats capitalistes modernes.

El turisme produeix capital econòmic, cultural, simbòlic i es produeix un procés de patrimonialització dels llocs. "El turisme suposa noves formes intensives, massives i sofisticades de produir, explotar i consumir la ciutat" (Hernandez Ramirez, 2012, citada en Malet et al., 2016), de consumir territoris i localitat.

Metodologia. Treball de camp

El treball de camp es desenvolupa al poble de Torla, però també es fan observacions en altres localitats properes on es poden contrastar les diferents dimensions dels canvis, semblances i contrastos dins d'un context pirenaic.

El treball etnogràfic se sustenta en les observacions realitzades durant els anys 2018-19 i una setmana de l'inici del 2020. He realitzat set entrevistes biogràfiques que sustenten i documenten el relat etnogràfic amb el complement de l'observació participant i les converses informals. Les estades han estat intermitents, especialment durant els mesos d'estiu i algunes setmanes en època de primavera i tardor.

L'observació participant ha format part de la recerca, incorporant l'observació, la recollida de dades i l'anàlisi en un context participatiu en les activitats del poble, sovint com a visitant i turista, a vegades com a col·lega, familiar, amic, com un veí ocasional. Sempre he estat conscient de la meua inclusió en el marc local analitzat. Ha sigut una opció analítica com ho expressa Camila del Marmol: "El investigador está comprendido en la realidad social, cultural, social, personal y psicológica concreta a partir de la cual inicia el proceso de conocimiento (Del Marmol, 2012). La reflexivitat presideix el treball en considerar que jo formo part del context de la investigació, del propi camp de treball (Guber, 2004).

També cal dir que el coneixement previ i la vinculació personal al poble han estat una dificultat per acotar la temàtica de recerca i establir un distanciament analític. La proximitat al context i als interlocutors ha sigut un avantatge per a l'accessibilitat, però un impediment per a l'anàlisi. Les anotacions en quadern de camp han estat la manera de registrar la diversitat d'observacions. A més de les nombroses converses informals, difícils de quantificar, els protagonistes de les set entrevistes biogràfiques han estat:

Vicente, 72 anys, solter. Durant molts anys ha combinat les feines del camp i atenció ramadera amb l'hostaleria, fins a l'any 2000, moment que va vendre tots els ramats. Va representar molts anys els ramaders a la "Casa del Valle" i va ser regidor i alcalde als anys 90.

Miguel de la casa Pascual, a partir d'ara Pascual. 70 anys, Agricultor, ramader, ara jubilat. Fill únic. Hereu de Casa Pascual. Solter S'ha dedicat sempre a l'activitat ramadera que va aprendre del seus pares.

Miguel Villacampa, 65 anys, a partir d'ara Villacampa, empresari turístic i alcalde del poble des de fa vint anys. En la seva joventut va treballar de ramader i agricultor i suport a la carnisseria familiar. Des del seu matrimoni amb M. Dolores, fa 40 anys, es dediquen al turisme. Ha gestionat el restaurant de la Pradera, una discoteca i bar, actualment i l'Hotel Villa de Torla.

Ana, farmacèutica, va arribar a Torla a principis del 90, per obrir una farmàcia, Nascuda a Saragossa, va passar tota la infància, joventut i estudis a Barcelona. Una vegada titulada va optar per l'aventura d'instal·lar-se al Pirineu i ja s'ha incorporat al poble com una més. Participa en el consistori com a regidora.

Jesús, 35 anys, nascut a Torla. Va deixar els estudis amb divuit anys, per treballar en la construcció Actualment treballa al negoci familiar que gestiona el restaurant de la Pradera d'Ordesa i amb la seva companya gestionen una explotació de ramaderia ovina. És caçador, pescador i aficionat a la muntanya.

Pepita, 86 anys, nascuda a Torla. De jove treballà al camp i en les feines domèstiques. Va ser la catorzena de setze germans. Casada amb Miguel, l'hereu de la casa Fraile. Des d'aleshores ha treballat i viscut en aquesta casa. Mestressa de casa, i encarregada de la cuina de l'hotel-fonda durant molts anys.

Miguel, 89 anys, nascut a Torla. De jove treballà en feines agrícoles i ramaderes, encara que la seva gran afició és la caça i la pesca. Caçador i guia de caça, des dels anys seixanta, va ser guarda Major de la reserva de caça. La casa "Fraile" combina, des de la postguerra l'activitat agrícola i ramadera amb la fonda. Abandonen la ramaderia a principis dels anys setanta.

Les dades etnogràfiques provenen de les fonts orals consultades i registrades. A vegades, he contrastat dates i fets amb altres fonts i entre els informants quan la memòria dels entrevistats era fluctuant. També he intentat completar algunes informacions quantitatives de fonts estadístiques, més per definir el context que per les apreciacions i valoracions etnogràfiques. Les consultes bibliogràfiques han estat la base per definir el marc teòric alhora que han estat un contrast important a les observacions etnogràfiques i per comprovar les similituds de diferents espais del Pirineu.

El territori. Context i localització

La població de Torla, 1032 m d'altitud, És un dels pobles del Pirineu aragonès, a la comarca del Sobrarbe, fronterer amb França. Torla és la porta d'accés a la Vall d'Ordesa, vall que forma part del municipi. Des de Torla també s'accedeix a altres valls que contenen un conjunt de pics al voltant dels 3000 metres d'altitud que són un reclam per a muntanyencs i senderistes.

El municipi de Torla té un cens de tres-cents habitants amb la inclusió dels nuclis de Fragen, Viu i Llinàs de Broto; amb 225 h. al nucli de Torla¹.

El llarg període de la postguerra anys 40-50 del segle passat va representar per a Torla, i les comarques pirinenques en general, un període de pobresa i dificultat que va provocar fugides migratòries que van causar la despoblació profunda del conjunt de la comarca del Sobrarbe (Veure taula i gràfics, 1 i 2).

El municipi de Torla conforma un espai ocupat en gran part per zones forestals i espais oberts. Les zones agrícoles són majoritàriament dedicades a pastures. Hi ha molt poques zones d'horticultura, quasi bé totes elles al voltant de nucli urbà. Gran part del territori municipal, 185 km², és espai protegit i una part important del territori forma part de les reserves de caça i pesca.

Imatge1 Torla. Font: web torla-ordesa.com

El parc Nacional d'Ordesa i Mont Perdut

El parc Nacional d'Ordesa, avui també de Mont Perdut, es va crear fa cent anys. L'any 1916, es promulga la primera llei de parcs nacionals a l'estat espanyol que servirà per declarar l'any 1918 els dos primers : el parc de Covadonga (avui Picos d'Europa) i el parc d'Ordesa a la zona del Pirineu que ens ocupa. L'explorador francès Lucien Briet en descobrir la riquesa biològica i la diversitat d'aquesta vall singular clamaria perquè la vall d'Ordesa fos un espai protegit a imatge del que anys abans s'havia fet al parc de Yellowstone al EEUU (Briet, 2001). Naturalistes,

¹ IAEST Instituto Aragonés de Estadística 2018. Padró municipal 1-1-2017

exploradors i excursionistes van ser promotors de preservar aquests espais amb la intenció de lliurar-los de l'acció destructora de la presència humana. Les primeres idees sobre la conservació dels espais naturals es basaven en una idea de la natura sense humans. Una natura exclusivament per ser visitada, contemplada (Santamarina, 2009), visió que en certa forma podem veure com perviu en el màrqueting turístic actual.

El parc nacional d'Ordesa avui és el motor de l'economia local. La contemplació d'aquest paisatge és la principal mercaderia que Torla ofereix als visitants. L'existència del parc Nacional d'Ordesa ha tingut efectes dissuasius i ha exercit un fre per la intervenció de capital extern en infraestructures o en l'explotació del territori. No s'han construït vies de comunicació, més enllà de les sendes i camins i pistes, amb la part nord del Pirineu, fent d'aquest final de vall un espai d'accés restringit als caminants i vehicles autoritzats. El riu Ara, també, ha esdevingut un dels pocs rius de la península que manté el curs lliure de modificacions producte de l'acció humana².

Imatge 2 Mapa de la comarca i espais protegits Font: www.geoparquepirineos.com

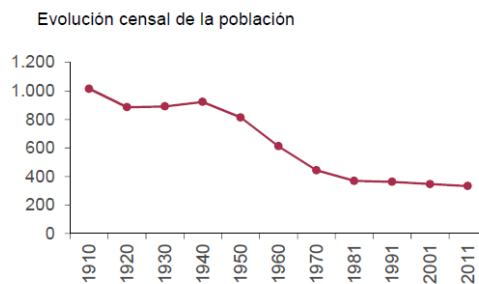

² <https://www.geoparquepirineos.com/>

Taula i gràfic 1. Evolució de la població de Torla Font: IAEST

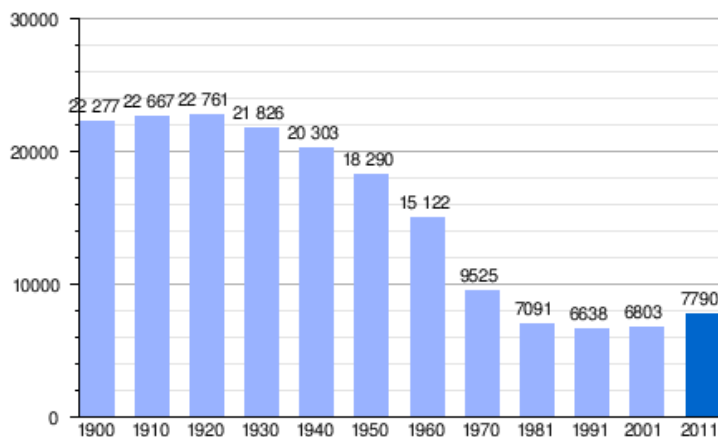
Evolución de la población

Evolución censal		Cifras oficiales a 1 de enero	
Año	Población	Año	Población
1910	1.016	2007	319
1920	886	2008	323
1930	892	2009	324
1940	923	2010	328
1950	814	2011	327
1960	612	2012	320
1970	444	2013	292
1981	369	2014	293
1991	363	2015	306
2001	347	2016	305
2011	333	2017	299

Fuentes para evolución censal: Censos de población de 1900 a 2011. Se ha recalculado la población según la estructura territorial del municipio en 2011.
 Fuente para poblaciones oficiales: Padrón municipal de habitantes a 1 de enero de cada año.

Gràfic 2 Evolució de la població de la comarca de Sobrarbe. Font: IAEST

Un poble de pastors

Torla va ser en essència, durant gran part del segle XX, un poble de pastors i ramaders. La seva història ve molt marcada per la seva condició fronterera i com a canyada de pas del bestiar i pel trànsit de viatgers i mercaderies a l'altre costat del Pirineu. L'activitat econòmica central ha estat durant molt de temps la ramaderia, agro-ramaderia, amb l'acompanyament de la caça, pesca, recol·lecció i explotació dels boscos i, en molts moments, el comerç transfronterer i el contraban.

Algunes cases del poble, com ens explica Vicente, disposaven de cabanes de ramats de milers d'ovelles. S'hi practicava la transhumància, els ramats baixaven a la "Tierra Baja"³ al final de la tardor i tornaven en primavera. Als estius pasturen a les terres més elevades. A partir dels anys seixanta, es produeix una transformació dels ramats d'ovins a vaques. Pascual ens ho explica com el resultat de la facilitat per atendre ell sol 60 o 70 vaques, mentre que per mantenir un ramat de 400 ovelles, que era l'equivalent, necessitaria més personal.

A Torla, com a altres pobles del Pirineu, es practicava una economia de subsistència. Als recursos obtinguts de la ramaderia i de les zones de pastures s'afegien els conreus d'hortalisses, blat i especialment el conreu de patates que era el majoritari i permetia una activitat de troc amb els comerciants per obtenir oli, vi, sucre, cafè etc. La producció de llet inicialment era només per al consum local però, durant els anys seixanta, també se'n va introduir la comercialització que va representar nous recursos per les famílies locals. Aquesta activitat es va mantenir fins els anys vuitanta quan, amb l'entrada d'Espanya a la Comunitat Europea, es va truncar de cop la producció i comercialització lletera, i les vaques només van quedar per a la producció de carn i el consum familiar.

Aquesta economia de subsistència tenia el seu suport en una estructura social on la casa era la unitat funcional, no només de convivència, sinó econòmica, social, política i solidària base de la comunitat muntanyenca.

Els primers turistes. Muntanyencs naturalistes, caçadors i pescadors.

En el primer quart del segle XX, apareixen els primers allotjaments destinats a acollir exploradors de la muntanya. Probablement va ser la casa Olivan, a l'entrada de la vall d'Ordesa, la precursora del turisme rural. L'antiga casa Olivan servia d'allotjament als naturalistes i excursionistes de l'època, anys més tard es transformaria en un servei del parc nacional. També la senyorial casa Viu, en el

³ "Tierras Bajas" fa referència als territoris més enllà del Pirineu, les comarques aragoneses de La Litera, Somontano, etc, "tierra baja" per contrast amb les zones de muntanya pirinenca.

nucli del poble, acollia en aquells inicis de segle els viatgers i comerciants que travessaven per la zona (Briet 2001).

Imatge 3 Casa Oliven, Principis del segle XX a l'entrada d'Ordesa. F: web torla-ordesa.com

El “mesón de Bujaruelo” enclavat en la zona de pas dels ramats cap a França i a prop de les zones de pastura oferia també servei a pastors, ramaders, excursionistes i contrabandistes o comerciants. Ja en la dècada dels 1930, funcionaven també a Torla la fonda Lardies i Bellavista, que foren cremades durant la guerra civil. Després, tornaren a obrir aquestes dues fondes i la casa Viu a la carretera que durant molts anys va ser el lloc d'aturada del cotxe de línia que feia les rutes a Boltaña i Sabiñánigo. Tal com comenten els interlocutors, al llarg de tres dècades els visitants i viatgers eren força reduïts: habitants de les localitats properes, familiars i alguns entusiastes de les muntanyes i la natura. Progressivament van anar arribant més pescadors i caçadors i ja als anys seixanta els estiuejants, algunes famílies urbanes que durant algunes setmanes anaven a gaudir d'un clima fresc i de muntanya.

A finals dels seixanta, la fonda Lardies va ampliar les seves habitacions, va començar a posar-hi banys i es va construir l'ampliació, amb el nou nom d'Hotel Viñamala -Vignemale és un pic emblemàtic del Pirineu freqüentat per alpinistes espanyols i francesos-. Miguel ens ho explica com la demanda que li feien els caçadors que acompanyava com a guia. Conjugava la seva activitat de caçador amb nous serveis d'atenció i hostaleria. Durant alguns anys aquest turisme de caça i pesca va tenir força influència en les dinàmiques locals. Encara que avui el turisme de caça ja no és tan central, en aquella època va ser la demanda externa de serveis la que va empènyer per anar canviant, invertint en serveis orientats als turistes.

La caça la podríem considerar com un fet social on, encara avui, es produeixen dinàmiques paral·leles entre allò més íntim, tradicional, local i un mirada orientada al turisme, per als urbans, forans. Era el principal espai de sociabilitat masculina per a les generacions més grans, potser l'únic moment que pots sentir la parla aragonesa local, encara que entre el jovent ha anat perdent importància. Però Jesús, de les generacions més joves, ens explica com ell continua sent un gran afeccionat i practica la caça durant tota la temporada. Des de molt petit ha estat caçador i pescador per tradició i per l'aprenentatge que ha fet dels avis. La caça i la pesca han estat formes de relacionar-se amb el territori i són per a ell una pràctica tranquil·la i satisfactòria. També aprofita la carn dels senglars per oferir-ne plats al restaurant d'Ordesa. D'altre, la caça de l'isard o el cabirol cada vegada més s'ha anat orientant als caçadors forans, que busquen obtenir una peça, un trofeu de caça, acompanyats pels guies locals.

Pel que fa a la pesca, Jesús ens explica com fa 25 anys, en les èpoques de pesca, eren molts els pescadors que des del primer dia esperaven l'obertura de la veda. Però avui en dia la pesca ha perdut enormement el pes, ja que els canvis ambientals han expulsat dels rius a les truites, la principal espècie objecte de captura. La pesca esportiva sense captura no resulta gaire atractiva per als locals i ha minvat molt la presència de turistes pescadors. També els usos esportius de descensos, ràftings, han generat canvis importants en l'ecologia i la relació amb les aigües del riu Ara.

Una diversitat de demandes externes han anat configurant canvis al poble, adaptant els serveis i l'activitat econòmica progressivament als requeriments dels visitants. Les activitats dels habitants locals amb significats comunitaris, simbòlics i relacionals concrets, també es veuen transformades en aquest context de la societat global i interconnectada.

Els grans canvis

És a partir dels anys seixanta-setanta que es produeix l'inici d'algunes de les grans transformacions que configuraran les característiques dels canvis socials en aquestes zones de la muntanya pirinenca. Veiem l'evolució d'algunes activitats econòmiques que desapareixen, com l'explotació de boscos; que es transformen, com l'ús de propietats comunals, o adquireixen nous significats, com la transhumància de les vaques a les pastures nord pirenaïques.

L'explotació forestal n'és un exemple. Als anys seixanta encara funcionaven dues serradores de fusta a la comarca, una a Sarvisé i una altra a Boltaña, que recollien i tractaven part de la fusta que s'extreia dels boscos de la vall de l'Ara. Per a Torla això era un important ingrés econòmic, ja que el municipi és propietari comunitari de boscos. Una part important del territori són propietats comunals, bé del municipi, bé de la vall (casa del Valle de Broto). L'explotació dels boscos i la gestió del manteniment que incorporava les pràctiques de pastura del bestiar, han desaparegut com a activitat econòmica i ecològica, tot i que les zones boscoses s'han incrementat a partir de la creació del parc nacional. Observant

les fotografies de Briet a principis del segle XX, ens mostren camps abançalats als vessants de la vall d'Ordesa destinats a pastures (Veure imatge 3). Una transformació de conreus i praderes en boscos, avui travessats per sendes que faciliten l'accés a les zones més altes, miradors, i als cims propers per a la pràctica esportiva dels excursionistes. L'increment de zones boscoses no ha incrementat la silvicultura, sinó un ús dependent d'una forma concreta d'entendre la conservació natural i els interessos dels visitants de la muntanya.

Entre les propietats comunals destaquen algunes que avui es destinen a l'activitat turística. Alguns dels serveis que són de propietat comunal surten a subhasta: El "Meson" i càmping de Bujaruelo (propietat comunal del Valle), el restaurant de la Pradera d'Ordesa (del municipi de Torla) representen una font de finançament per al municipi i per a la Casa del Valle. Les persones que han aconseguit les concessions d'aquests serveis durant alguns anys han obtingut uns beneficis i una capitalització que han reverterit en la construcció d'alguns dels negocis familiars. Alguns dels hotels que avui funcionen al poble han estat possibles així. Les propietats comunals també han reorientat la seva funcionalitat: el turisme és el motor de la seva nova configuració i ús.

Els territoris comunals es destinen essencialment a les pastures. També s'exerceixen un drets comunitaris a l'altre vessant del Pirineu, gràcies a una "facería" que es remunta a l'any 1390.⁴ De juliol a octubre els ramaders de la vall exerceixen aquests drets al vessant nord del Pirineu. A finals de juliol i durant uns dies se senten les esquelles de centenars de vaques que es dirigeixen al port de Bujaruelo. Aquesta activitat ramadera a Torla ha vist com s'anava reduint, any rere any, tal com anaven jubilant-se els ramaders. Les vaques i vedells baixen dels camps propers al poble per reunir-se i sortir al dia següent i travessar la frontera. És un dia que turistes i visitants del poble observen com un fet extraordinari, ja que poques vegades es poden veure els animals. Aquesta transhumància també és rebuda a Gavarnie per habitants locals i centenars de turistes. Els pas de les vaques pel centre del poble deixa el seu rastre, allò que en temps formava part del seu paisatge habitual, però avui es pot percebre com una molèstia per a l'activitat comercial. Per als turistes i visitants no deixa de ser un espectacle de ruralitat. En haver-se tornat el turisme la principal alternativa econòmica s'ha difós un model urbà contraposat al de les tradicions agrícoles i pastorívoles: els animals han d'estar fora dels nuclis urbans (Frigolé 2007), però al mateix temps molts turistes cerquen conèixer la tradició ramadera i aspectes d'un món rural que desconeixen. La transhumància ramadera també es configura com un espectacle aprofitat pels turistes.

⁴ <http://www.vacunodeelite.es/la-trashumancia-de-broto-a-bernatuara-una-tradicion-centenaria/> .

Imatges 4 i 5 Bernatuara. Trànsit dels ramats i excursionistes que observen la travessia dels ramats. Vaques pasturant a la cara nord del Pirineu. Font: web www.vacunodeelite.es

L'economia del turisme. Noves ocupacions

Avui, passejant pel poble, podem comprovar com el turisme és l'activitat econòmica predominant. Trobem botigues de records i de material de muntanya, bars i restaurants, albergs i hostals i cases de turisme rural. L'oficina de turisme instal·lada a la plaça nova és un dels espais de major trànsit els dies d'estiu. Actualment només tres famílies del poble tenen com a activitat econòmica principal la ramaderia. Algunes famílies també disposen d'algun hort per consum propi, generalment conreat per les persones grans, tot i que el conreu dels camps són majoritàriament pastures. Però la gran majoria dels treballadors del poble responen actualment a autònoms dedicats a atendre negocis vinculats al turisme. Altres treballen amb contractes fixos o discontinus amb les feines d'atenció i manteniment del parc nacional. Durant la temporada d'estiu s'incrementa el nombre de treballadors que venen de fora per atendre hotels, restaurants, activitats de muntanya. Hi ha també alguns treballadors fixos del parc i la reserva de caça, forestals etc. (Veure Taules 3 i 4).

Taula 3 Afiliacions a la Seguretat Social 2016-17 Torla municipi. Font: IAET amb dades del Instituto Aragonés de Empleo RETA: Treballadors per compte propi

Sector	2016	2017	RETA2016	RETA2017
Agricultura	19	17	17	15
Construcció	5	4	4	4
Serveis	136	155	63	68
Total	160	176	84	87

Taula 4 Ocupacions més contractades. Elaboració pròpia amb dades de les fitxa territorial de l'Institut Aragonès d'Estadística. Fitxa 2017-2018.

Ocupacions	Contractes 2016	Contractes 2017
Instructors d'activitats esportives	52	38
Personal de neteja d'hotels i altres establiments	38	57
Cambres assalariats	32	43
Ajudants de cuina	28	33
Recepcionistes d'hotels	7	6
Cuiners assalariats	6	13
Dependents en botigues	5	7
Recepcionistes(excepte hotels)	4	5
Empleades domèstiques	4	
Monitors d'activitats recreatives	3	5
Guies de turisme		24

Les famílies locals, avui, aconsegueixen viure amb activitats turístiques o ocupacions complementaries. La vigilància i manteniment del parc i les zones protegides són una font important d'ocupació i tot això ha representat un fre parcial a l'emigració i ha estabilitzat la població a la localitat.

Nous habitants

Durant dècades, les dificultats per establir relacions matrimonials en el propi context territorial van ser un element que afavoria l'emigració. Les dones joves del poble es casaven amb funcionaris policies, guàrdies que durant un temps estaven destinats al poble i acabaven per anar a viure fora. D'altres anaven a servir a Catalunya i ja no retornaven. Les dones i els homes joves trobaven feines a les zones urbanes i això consolidava la migració.

Per contra, ara persones casades amb algú de Torla s'instal·len al municipi. Les feines generades pel turisme i la vigilància i conservació de la muntanya fixen al territori nova població. S'ha produït un fre relatiu a les migracions anteriors i la incorporació al poble de persones de fora ha representat dinamisme i transformació per a algunes activitats econòmiques. Així ha estat amb la regulació i organització dels serveis de taxis per visitar els miradors que els habitants de la localitat ja realitzaven des dels anys vuitanta, i que es regula a principis dels noranta quan arriba un dels actuals cooperativistes que impulsa una regulació per part de les administracions. També la creació d'empreses de guies de muntanya, serveis de restauració, iniciatives de forans instal·lats al

municipi. Ana, també ens explica com la seva visió de com evolucionaria la demanda turística la va fer decidir-se a obrir la farmàcia i instal·lar-se al poble i així convertir-se en una veïna més.

Avui en dia famílies joves de pobles i llogarrets del "Alto Ara"⁵, combinen l'activitat turística amb la ramaderia. Poden atendre ramats de cent ovelles i combinar-ho amb l'activitat turística que és més estacional. Així és el cas de Jesús amb la seva companya a Viu i altres a diversos llogarrets de la zona. Noves tècniques ramaderes permeten controlar els ramats de manera eficaç, sense l'esforç d'abans. Podríem considerar que aquests són casos d'evolució històrica, on els canvis van més enllà de la intromissió del capitalisme turístic i són factors endògens els motors de les transformacions d'aquest entorn social (Assier, 1977).

Però la relació amb el treball i l'ocupació al territori han sofert una forta transformació. Els pobladors miraven els boscos i praderes com a fonts de recursos materials per a la gestió dels seus ramats o l'obtenció de matèries primeres, per la caça i la pesca. En el moment que es transformen en gestors de serveis per a visitants, el territori ja no és una font de recursos materials sinó un paisatge que transformat en mercaderia ofereixen als visitants per ser gaudit, admirat, fotografiat.

La relació amb la muntanya. De ramaders a guies turístics

Els canvis en les ocupacions de les persones han configurat canvis en les formes de relació amb la muntanya i amb la manera d'entendre i valorar el territori. L'excursionisme, el muntanyisme, la muntanya com a lloc d'esbarjo i contemplació s'ha introduït en el pensament dels veïns de la localitat.

Els ramaders s'han convertit en guies de turisme que acompanyen els visitants amb vehicles 4X4 als miradors dels voltants. El tradicional coneixement del territori, de la fauna i flora, ara s'aplica per mostrar-ho als visitants i turistes. Es dona nous sentits als coneixements tradicionals. Ara són un reclam turístic per als visitants mentre abans formaven part dels models de vida i subsistència. Es produeix una reconstrucció, reificació dels coneixements per aplicar-los en un context canviant. "La tendència general és que la població local que viu "en" la natura, passa progressivament a viure "de" la natura, del seu ús, de la seva transformació, a viure d'aquells que temporalment venen a gaudir de la natura"(Frigolé, 2006: 26).

Algunes pràctiques quotidianes de molt veïns i veïnes també s'han modificat, especialment del jovent. Fer esport, caminar, gaudir d'una relació amb la muntanya més lúdica també forma part de les noves generacions. Jesús no només organitza alguna cursa de muntanya, sinó que practica esport, com ho

⁵ Alto Ara compren els municipis de Torla, Broto i Fiscal amb tots els nuclis incorporats a cada municipi.

fan, també, molt altres joves del poble. L'activitat física abans estava vinculada al treball, a la caça, la pesca... Ara, amb models de treball diferents i la inserció en un món globalitzat, s'incorporen noves practiques.

Avui quan la gent del poble estableix nous negocis vinculats al turisme es produeix una mobilitat dels sectors econòmics i laborals però, no necessàriament tots assumeixen els valors ecològics i romàntics dels clients urbans. Per a molts d'ells es tracta essencialment d'iniciatives empresarials per fer negocis amb els visitants i les seves demandes. Però, simultàniament, la presència de visitants no és només un fenomen econòmic, sinó que incideix en les pràctiques culturals. Es va configurant de mica en mica una identitat adaptada a les necessitats del turisme.

És en aquest context que l'estètica del paisatge i l'entreteniment es converteixen en la mercaderia urbana que la muntanya pot proveir. El principal propòsit de la muntanya ja no és proveir matèries primeres per a l'autoconsum o per vendre i intercanviar, sinó proporcionar un lloc per visitar, per al temps d'esbarjo dels habitants urbans. Les muntanyes s'urbanitzen socialment, es construeixen noves infraestructures, però orientades a satisfer les necessitats dels clients, visitants i al funcionament dels serveis que la indústria del turisme necessita. Les muntanyes són reconstruïdes, física, cultural i discursivament per donar respostes a les expectatives dels visitants urbans (Vaccaro i Beltran, 2014).

Les transformacions actuals, accelerades, profundes i sobretot deslocalitzades i globals ens situen en un context de reflexió sobre els canvis socials que fan dels espais de muntanya

“un punto de representación, con su carpintería escénica que convierte el territorio pirenaico (la montaña) en una reserva natural y espiritual a partir de múltiples simulacros que operan dentro de una nueva economía del consumo cultural” (Mairal, 2007).

Al 2014, s'ha canviat inclús el nom del municipi per anomenar-lo Torla- Ordesa. El canvi es justifica en funció de la necessitat que els turistes identifiquin millor el poble amb la vall d'Ordesa i el parc nacional per així poder reforçar un màrqueting del turisme que és la font principal dels recursos actuals del municipi. Així ho justifica el decret del canvi de nom. ⁶

⁶ DECRETO 186/2014, de 18 de noviembre, del Gobierno de Aragón, por el que se autoriza al Ayuntamiento de Torla, de la provincia de Huesca, el cambio de denominación de su municipio por el de Torla-Ordesa. Es justifica el canvi de nom així: iniciar el expediente de cambio de nombre de su municipio por el de Torla-Ordesa, en base a que el Valle de Ordesa es un enclave del municipio de Torla reconocido nacional e internacionalmente, lo que permitirá una mejor ubicación del municipio para todos sus futuros visitantes ya que la mayor fuente de ingresos del municipio es el turismo. Font: torla.ordesa.es

Imatges 6 i 7: Església i poble als peus dels massís de Mondarruego F:web flickr.com

Torla també es veu representada per la seva imatge de la torre de l'església al peu de la muntanya de Mondarruego. Jesús ens diu que és el DNI del poble. A aquesta imatge icònica del Pirineu s'hi han anat afegint moltes altres, producte especialment del descobriment dels turistes i la incorporació pels locals de la necessitat de mostrar el poble, els seus carrers, els seus racons com a productes per ser admirats i fotografiats. Quan arriba la primavera la majoria de les cases del poble pengen de parets, finestres i balcons geranis i altres flors per engalanar el poble. Embellir el poble per mostrar-lo als visitants i, per moments, Torla sembla un gran aparador.

Les pràctiques dels veïns locals resulten condicionades per la demanda dels visitants urbans que són el que busquen poder fer aquest trànsit pels carrers fent servir les càmeres i poder representar la bellesa del seu viatge. El màrqueting turístic exerceix una forta pressió que provoca un notable impacte sobre les percepcions del territori i les pràctiques locals (Vacarro i Beltran, 2014).

Imatge 8.Racó de Torla. F: web turismo-ordesa.com

El turisme de masses

Durant els anys vuitanta es produeixen transformacions molt importants i significatives que tenen un efecte determinant en la configuració de la realitat actual del poble. Villacampa ens diu que cap a l'any 1975 poden parlar d'un abans i un després.

Encara que tot Europa està immersa encara en la crisi capitalista dels anys setanta, Espanya ha començat el seu trànsit a la democràcia i la seva incorporació a la Comunitat Europea és un motor en molts aspectes. Una vegada superades algunes de les grans reconversions industrials i acompanyada

d'importantes inversions comunitàries, les possibilitats de consum i la millora d'ingressos de les famílies es fa evident, es milloren les vies de comunicació i un turisme interior més massiu arriba a aquestes zones del Pirineu. L'entrada a Europa també té efectes sobre la ramaderia i l'agricultura. Es deixa de comercialitzar la llet i els ramats bovins són destinats només a la carn. Les subvencions que progressivament aniran arribant als ramaders permetran la seva subsistència però no exemptes d'un cert grau de precarietat. Però malgrat això la majoria de les famílies del poble inicien el trànsit a dedicar-se al turisme. La major rendibilitat econòmica i la duresa del treball agrari ramader són factors essencials. Cada dia arriben més turistes a la zona i els beneficis obtinguts del lloguer d'habitacions o els serveis de restauració són molt més grans que allò que costosament s'obtenia dels vedells. L'agricultura també està en recessió, és més rendible comprar els productes elaborats que dependre dels conreus de blat per exemple, en un territori on resulta difícil l'accés de maquinària recol·lectora. Els horts són destinats a l'autoconsum, fa un temps que es deixaren de vendre les patates, el conreu majoritari a la zona.

Els horts actualment conreats acostumen a ser atesos per persones grans, jubilats que dediquen un temps al seu manteniment, podríem dir que s'assembla bastant als usos dels horts urbans. Són espais per mantenir les persones grans actives a més de disposar d'alguns productes de proximitat que sempre són apreciats. Visitant el poble de Linás, del mateix municipi, vaig trobar persones que resideixen a Barcelona durant l'hivern i que de primavera a tardor conreen i tenen cura de la seva horta al poble. Són famílies originàries del territori que van emigrar als anys 1960 i que en les darreres èpoques han recuperat les cases com a segones residències. Als estius s'incrementa la població d'aquests llogarrets amb els fills i nets dels emigrants, i canvia la fisonomia del poble.

El cert és que durant aquest anys vuitanta els habitants de Torla van abraçar el turisme com a font per la seva supervivència. A Torla van aparèixer les botigues de records, una discoteca i alguns pub musicals, albergs de muntanya, més càmpings, hotels, més tard arribaran els apartaments turístics i el turisme rural. La racionalitat econòmica indueix els agents del territori a canviar la seva activitat productiva per raons intrínseques i induïdes. El turisme es converteix en l'eix central de tota l'activitat econòmica i les decisions individuals i col·lectives venen condicionades per aquest fet social total de la nostra època.

Urbanisme i habitatge

A principis dels anys seixanta es construeix, a un quilòmetre del poble, l'hotel Ordesa i al costat el primer càmping que seria la primera inversió privada externa al municipi. Encara avui és l'únic establiment hotelier de gestió i capital aliè als habitants habituals del municipi. Pocs anys després, i molt pròxim a aquest equipament, es destinarà un ampli espai per a la construcció d'una urbanització que acull 5 edificis d'apartaments i diverses parcel·les, moltes de les quals, avui en dia, estan sense construir ni habitar. No així els apartaments que s'utilitzen preferentment a l'estiu. Avui en dia, aquesta urbanització acull també alguns

habitants permanents del municipi degut a la dificultat de trobar habitatge al nucli urbà. La majoria de les cases del poble són de propietaris locals que les destinen al seu habitatge habitual i altres es lloguen com a apartaments i pisos destinats al turisme.

Al nucli urbà no hi ha hagut cap inversió externa que pogués derivar amb fins especulatiu. Els preus són elevats degut a la manca d'oferta. A alguns dels informants, els preocupa que el poble no pugui desenvolupar més una expansió de nous habitatges, ens diuen que resulta complicat trobar-ne per a les famílies joves que volen quedar-s'hi a viure.

El municipi multiplica els seus habitants en les temporades altes de turisme amb una oferta d'allotjaments amplíssima per un municipi tan petit. (Veure taula 5 Habitatges i 6 Oferta turística).

Taula 5. Habitatges Font: IAEST / Estadística Local Ficha territorial 2017

Habitatges principals	123
Habitatges no principals	207

Taula 6 Oferta turística. 2016 Font IAEST Estadística local 2018

	Establiments	Places
Hotels, hostals i similars	12	564
Habitatges de turisme rural	30	190
Càmpings	6	2200
Apartaments turístics	22	93
Habitatges d'ús turístic	3	18

Estructura urbana

El poble ha mantingut la seva estructura urbana bastant intacta. No s'han fet intervencions que modifiquin substancialment l'estructura i trama urbana. Les rehabilitacions i reconstruccions d'edificis existents han estat l'acció constructiva majoritària. L'estructura de la propietat i unes normes urbanístiques restrictives per la conservació de l'espai urbà són la causa principal. Les limitacions del mercat de solars ha fet que la majoria de les intervencions s'hagin realitzat per part de fills del poble que han remodelat i reconstruït amb l'objectiu de donar respostes a la demanda turística amb cases rurals o negocis familiars.

La inversió pública més significativa ha estat la construcció d'un gran pàrquing i el centre d'informació del parc nacional, just a l'entrada del poble. La sortida dels autocars per transportar els visitants fins a la pradera d'Ordesa ha estat una modificació rellevant, que ha incrementat la mobilitat i el trànsit al nucli urbà.

Les cases tradicionals han mantingut les seves estructures d'antigues cases de muntanya, però se n'han transformat els usos. Les bordes i estables han estat transformades en bars i allotjaments turístics. Algunes recorden el seu passat amb el nom de l'establiment, "A'Borda Samper", que els relacionin amb els anteriors usos, altres han incorporat noms més actuals. Però avui la majoria dels establiments han estat batejats amb noms de les muntanyes o llocs propers, "Mondarruego", "Monte Perdido", "La Brecha", "Taillon"... La conservació de la toponímia local també la podem considerar un intent de validar la imatge de ruralitat i autèntic del lloc i la seva vinculació amb les muntanyes que la circumden. Fa un temps es van retolar els noms dels carrers i de les cases. La pervivència dels noms de les cases per la identificació en el poble resulta molt significativa per l'adscripció de les persones a la comunitat local, però també comença a ser utilitzada com un reclam, un instrument que mostri el passat als visitants que busquen, a part del paisatge de muntanya, un poble rural i amb història.

Fixar els noms originals de les cases a les façanes, o construir amb pedra vista i altres materials "rústics", són formes de crear una imatge concreta de la localitat. Curiosament s'ha produït una inversió de la simbologia d'humils i acomodats. Les cases de pedra en serien un exemple. La pedra, que era un símptoma de pobresa de pocs mitjans per cobrir les façanes de les cases, ara s'ha convertit en un valor d'autenticitat. Les teulades de pissarra són considerades tradicionals, quan és un material que mai ha estat a l'abast en aquesta zona pirinenca, on la llosa de pedra era la tradicional. Un exemple clar de com la realitat es produeix en el present amb imaginaris que encara que busquin en el passat incorporen noves concepcions (Frigolé, 2006).

El retorn al que és rústic no pretén retornar la condició de pobresa sinó crear un valor nou, afegit a les cases i localitats. El fet rústic és produït no només amb el reciclatge, sinó també amb el bricolatge. Es retorna al passat sota la forma de producció rústica i la seva valoració en un context que és la vegada local i global (Frigolé, 2006; Del Marmol, 2012). Aquests usos del passat per refermar una identitat rural també ho comprovem quan Pascual ens explica les arrels de la seva família des del segle XV. Durant molts anys, l'escut de la família Pascual gravat sobre pedra ha estat a la part del darrere de la casa, molt poc visible. Ara ell, mentre jo realitzava el treball, ha sentit la necessitat de traslladar l'escut a la façana principal per poder mostrar-lo.

Imatge 9 Casa Matietes-Torla F: web.turismo-ordesa.com

Elements patrimonials que havien perdut valor i ara són recuperats per mostrar als visitants i construir la identitat de la localitat. Torla avui, especialment en els mesos d'estiu, és un centre de serveis per visitar el parc nacional i les muntanyes d'aquesta zona del Pirineu. I a poc a poc va adquirint la condició de poble museu, tal com els visitants van fer de les vistes dels seus carrers una ruta per l'arquitectura tradicional i els usos del passat.

Consideracions finals

El turisme ha estat l'eix de les transformacions econòmiques i culturals en aquest indret del Pirineu. La creació del Parc Nacional d'Ordesa, ara fa un segle, ha tingut efectes determinats sobre el territori, sobre la localitat i la comarca que ens ocupa. Durant molts anys va tenir un efecte que limitava i ordenava els usos de la muntanya orientats a la conservació natural. Va servir per frenar uns usos determinats, en aquesta vall on no van arribar les pistes d'esquí ni es van desenvolupar vies de comunicació transfrontereres que fessin el lloc accessible a un turisme més massiu.

Però gradualment el parc nacional s'ha convertit en un focus d'atracció que ha transformat el poble en un centre turístic, un gran "ressort". Avui, pràcticament tota l'activitat econòmica està fonamentada en aquest sector. El turisme ha envaït el conjunt de la societat local i ha anat impregnant l'activitat econòmica, cultural i social.

L'existència del parc la podem entendre com un procés de creació de capital fix al territori. Un capital que és a la vegada econòmic, social i cultural i amb efectes sobre el funcionament de la localitat i també sobre la creació simbòlica cultural vinculada al mercat del turisme.

Les activitats que eren les tradicionals de l'economia agro-ramadera s'han anat transformant o desapareixent i gradualment s'ha produït una evolució cap als serveis turístics. Podem considerar que una tendència de caràcter global, com és la pèrdua de pes del sector primari, en aquest context, va fer el salt del sector primari als serveis sense passar per cap model d'indústria o manufactura que no ha tingut cap incidència a la localitat.

Decisions externes van situar el territori en el camp de la conservació de la natura i s'ha primat una economia orientada a atendre els visitants que ha acabat sent hegemònica. Les administracions han acabat per assumir aquesta funció de gestió del territori cada vegada més com un projecte articulat en totes les seves dimensions i conscientment aplicat.

Les persones que habiten el territori són els guardians, encarregats del manteniment i cura d'aquest territori, ocupats en els serveis que l'economia del turisme necessita.

La construcció, en el present, d'una cultura pirenaica és producte de la simbiosi d'elements tradicionals, d'usos del passat amb conjunció amb les demandes d'una economia del turisme que sol·licita del Pirineu paisatge, natura, oci i aventura. En el gran canvi que s'ha produït en els espais de muntanya la nova cultura pirinenca comercialitza el paisatge i ven la ruralitat com a producte cultural i un espai per al repòs i la tranquil·litat.

El paisatge és una construcció cultural producte de l'activitat humana. Els turistes i visitants també el creen i transformen cultural i simbòlicament. En fan un ús determinat, el registren, el difonen i produeixen un imaginari. En ocasions per ensenyar allò que ja esperaven i buscaven prèviament, en altres, per mostrar allò que els habitants locals volen esposar, allò que pensen que té valor pels clients urbans.

La ramaderia ha estat expulsada del poble. La nova activitat turística exigeix que el poble sembli tradicional i es mostri net i polit i això resulta difícil en convivència amb els animals al poble. És en aquest sentit que interessen les formes rústiques però desproveïdes dels continguts i funcions anteriors. Uns usos contextualitzats que produeixen la nova realitat de la cultura pirenaica on els processos de patrimonialització de la natura i la cultura local també formen part d'aquesta creació d'una economia orientada al turisme. La mercantilització forma part dels processos que construeixen la identitat.

També es pot comprovar una gran similitud entre els processos de transformació de les comarques pirenaïques. Actualment, en major o menor mesura i arreu, el sistema econòmic està orientat al turisme mitjançant l'oferta d'un món rural que es presenta bàsicament com a paisatge i espai lúdic. La promoció del turisme és un objectiu prioritari de l'actuació pública i respon a un model que s'ha estès per tot el Pirineu.

Bibliografía

ASSIER, L. (1977). "Conflictos contemporáneos acerca del espacio rural montaños. El caso del Capci". *Ethnica: revista de antropología*, n 13 págs. 7-16.

BELTRAN, O.; VACCARO, I. (2014) *Parcs als comunals. La patrimonialització de la muntanya al Pallars Sobirà*. Temes d'Etnologia de Catalunya 25 Generalitat de Catalunya- Departament de Cultura.

BRIET, L. (2001) {1914} *Bellezas del Alto Aragón*. Ed Organismo Autónomo de Parques Nacionales. Ministerio de Medio Ambiente.

COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADES, J. (1985) *Aladradas y güellas. Trabajo, sociedad y cultura en el Pirineo aragonés*. Barcelona. Anthopos Cuadernos de Antropología n. 5.

COMAS D'ARGEMIR, D. (1992). *¿Existe una cultura pirenaica? Sobre las especificidades del Pirineo y el proceso de cambio social*. I Simposi de Poblament als Pirineus. Andorra.

DEL MARMOL CARTAÑA, C. (2012) *Pasados locales, políticas globales. Procesos de patrimonialización en un valle del Pirineo catalán*. Ed Germania. Alzira- Valencia.

FRIGOLÉ, J.; ROIGÉ, X. (2006) *Globalización y localidad. Perspectiva etnográfica*. N 14 Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.

FRIGOLÉ, J. (2006) "Globalización y producción de localidad en un valle del Alt Urgell", en Frigolé, J; Roigé, X (eds.), *Globalización y localidad. Perspectiva etnográfica*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 17-32.

FRIGOLÉ, J. (2007) "Los modelos de lo rústico, lo salvaje y lo silvestre y la identidad de un valle del entorno del Cadí (Alt Urgell)", en Vaccaro, I.; Beltrán, O. (eds.) *Ecología Política de los Pirineos*. Tremp: Garsineu Edicions.

GODELIER, M. (1987) "Introducción: el análisis de los procesos de transición"; *Revista Internacional de Ciencias Sociales*, UNESCO, XXXIX, 114, *Los procesos de Transición Estudios de casos Antropológicos*: pag 3-15.

GUBER, R. (2004) *El salvaje metropolitano. Reconstrucción del conocimiento social en el trabajo de campo*. Ed Paidós Buenos Aires.

MAIRAL, G. (2007). "La montaña frente al llano: ecología política de un conflicto territorial", en VACCARO, I i BELTRAN, O (eds.). *Ecología política de los Pirineos. Estado, historia y paisaje*. Lleida: Garsineu Edicions, pp. 101-115.

MALET, D.; YANES, S.; ANTEBI, A. (2016). "Reconfigurando el entramado turístico: tres breves ensayos a cargo de turismografías". *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia* nº 32 *Diàlegs d'antropologia i turisme. Etnografies i debats contemporanis*. pp. 71-93. Editorial: ICA, Pol-len Edicions.

PALOU, S.; MANCINELLI, F. (2016) "El turismo como refractor". *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia* nº 32 *Diàlegs d'antropologia i turisme. Etnografies i debats contemporanis*. pp. 5-28. Editorial: ICA, Pol-len Edicions.

PUJADES, J. ; COMAS D'ARGEMIR, D. (1994) *Estudios de antropología social en el Pirineo aragonés*. Zaragoza. Ed Departamento de Educación y Cultura. Gobierno de Aragón.

SANTAMARINA, B. (2009) "De parques y naturalezas. Enunciados, cimientos y dispositivos". *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 64 (1): p 297-324.

VACCARO, I. (2006) "Valles postindustriales. La urbanización de la montaña y sus consecuencias sociales y ecológicas". en J. Frigolé; X. Roigé (eds.), *Globalización y localidad. Perspectiva etnográfica*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, pag 61-90.

VACCARO,I. ; BELTRAN,O. (Eds.) (2007). *Ecología política de los Pirineos. Estado, historia y paisaje*. Tremp: Editorial Garsineu.

VACCARO, I.; BELTRAN, O. (2008) "Consumiendo espacio, naturaleza y cultura. Cuestiones patrimoniales de la hipermodernidad", En O. Beltrán, J.J. Pascual y I. Vaccaro (eds) *Patrimonialización de la naturaleza. El marco social de las políticas ambientales*, Donosti: Ankulegi, 45-64.

Webgrafia

Instituto Aragonés de Estadística	www.aragon.es/iaest/
Geoparque. Sobrarbe-Pirineos	www.geoparquepirineos.com/
Ordesa.net	https://www.ordesa.net/
Ordesa-turismo	www.turismo-ordesa.com/
Torla-Ordesa	https://www.torla-ordesa.es/
Vacuno de élite	http://www.vacunodeelite.es